BEHIJA ZLATAR

Toma Popović, Turska i Dubrovnik u XVI veku Beograd 1973 (str. 506)

Ova knjiga predstavlja doktorsku disertaciju dr Tome Topovića, saradnika Istorijskog instituta u Beogradu, dopunjenu novim i interesantnim poglavljima.

Tema kao što je ova: politički i privredni odnosi Dubrovačke Republike i Turskog Carstva u XVI vijeku iziskivala je velike napore i obimna istraživanja, što je pisac veoma uspješno uradio. O tursko-dubrovačkim odnosima pisano je mnogo do sada, ali je ova knjiga po svome značaju i tematici najkompletnija.

U XVI vijeku Dubrovačka Republika bila je u dobrim odnosima sa Turskom i Španijom, koje su u to vrijeme bile dvije najjače države na Sredozemlju. Zahvaljujući svojoj diplomatiji, Dubrovčani su ostali u dobrim odnosima i sa Mletačkom Republikom, premda je često prijetila opasnost da se ti odnosi poremete, naročito u vrijeme rata između Turske i Mletačke Republike (1538—1540) i kiparskog rata (1569—1973). Svoju samostalnost Dubrovčani su plaćali Turcima u vidu godišnjeg harača u iznosu od 12.500 dukata koji je bio utvrđen još 1481. godine. Zahvaljujući dobrim odnosima sa ovim državama, Dubrovčani su vodili uspješno trgovinu između zapadnih zemalja i Turske. Na taj način oni su se bogatili baš u vrijeme burnih ratova koji su tokom šesnaestog stoljeća harali Evropom. U XVI vijeku Osmansko Carstvo dostiglo je svoj najveći teritorijalni razvitak, i to jedinstveno i prostorno tržište otvorilo je eru prosperiteta dubrovačke trgovine. Turska je već od XV vijeka garantovala Dubrovniku nezavisnost, teritorijalni integritet i bezbjednost njegovih podanika, pa je XVI vijek za Dubrovčane doba njegovog uspona.

Knjiga Turska i Dubrovniku u XVI veku počinje kraćim predgovorom (str. 9—12), a zatim slijedi četrnaest poglavlja od kojih svako obuhvata po jedno cjelovito pitanje, kao što su tursko-mletački rat 1499—1503, osvajačka politika sultana Selima I, te njegov odnos prema Dubrovniku, kiparski rat, Mehmed-paša Sokolović, veliki vezir i zaštitnik Dubrovnika, te niz drugih pitanja koja su direktno uticala na odnose Dubrovnika i Turskog Carstva.

Prvo poglavlje (str. 15—62) posvećeno je tursko-mletačkom ratu, koji je izbio 12. augusta 1499. godine zbog mletačkih posjeda koji su se protezali duž zapadnih granica Turske. Mlečani su ovu bitku izgubili, te su 1500. godine sklopili savez sa Francuskom i Španijom, ali i pored toga, nisu imali uspjeha u ratu. Što se tiče Dubrovnika, on nije bio u dobrim odnosima sa Mletačkom Republikom, a Turskoj je svoju slobodu plaćao haračem. Osim toga, Dubrovčani su tokom rata pomagali Tursku oružjem, što su nastojali sakriti od zapadnih hrišćanskih zemalja, a za uzvrat Turska ih je štitila od Mlečana. Godine 1503. okončan je rat i sklopljen mir između Turske s jedne, i Mletačke Republike i Ugarske, s druge strane. Autor u ovom poglavlju prikazuje i sukobe sa susjednim turskim funkcionerima.

Drugo poglavlje (str. 63—87) govori o posljedicama koje su se osjećale u Turskoj poslije mletačko-turskog rata. U ovo vrijeme u Hercegovini se smjenjuje više namjesnika (Sinan-paša Borovinić, Mehmed-beg Isabegović i Daut-beg Omerbegović), što je izazvalo izvjesnu nesigurnost i povremene incidente u dubrovačko-turskim odnosima.

»Dubrovnik u osvajačkoj politici Selima I«, — naslov je sljedećeg poglavlja u kojem pisac govori o stupanju na prijesto Selima I (1512—1520), velikog ratnika i osvajača i o njegovom uticaju na dolji razvitak dubrovačko-turskih odnosa. Već 1523. Selim je izdao ferman kojim je vratio Dubrovčanima njihove carinske povlastice. Porta je pružala Dubrovniku punu zaštitu od samovolje pojedinih turskih funkcionera. Ova činjenica kao i ogromna potreba Turske za najraznovrsnijom robom uticala je na razvitak dubrovačke trgovine, brodogradnje i manufakture.

Sljedeće poglavlje posvećeno je pitanju obnove dubrovačkih povlastica u vrijeme vladavine sultana Sulejmana II (str. 117—143). Odnos Turske i Dubrovnika u doba stupanja na prijesto ovaga sultana (1520—1566) bili su dosta nepovoljni. U okviru novih ideja sultana Sulejmana o preuređenju Carstva, nastaje i dubrovačka carina-đumruk. Kasnija osvajačka politika Sulejmana I povoljno se odrazila na dubrovačko-turske odnose.

Peto poglavlje (str. 144—153) prikazuje događaje koji su se zbili tokom 1526. godine, a koji su imali značajna mjesto u dubrovačko-turskim odnosima. U toj godini ,tj. 1526. Dubrovnik prekida svaku vezu sa Ugarskom, a uspostavlja je sa Španijom, premda je ova u to vrijeme bila neprijatelj Osmanskog Carstva. Svojim daljim teritorijalnim osvajanjima Turska je i na taj način omogućila Dubrovčanima da prošire svoju trgovačku mrežu.

U ovom poglavlju autor iznosi i podatak o velikoj epidemiji kuge koja je te godine zadesila Dubrovnik i ostavila teške posljedice, koje su se dugo osjećale.

Cijelo sljedeće poglavlje (str. 154—180) posvećeno je velikim promjenama koje zahvataju Evropu turskim prodiranjem u podunavske zemlje i drugim osvajanjima koje je poduzimala Turska. Odnose Dubrovnika i Turske u ovo vrijeme »moguće je pratiti jedino od događaja do događaja«, kaže autor.

Glava sedma »Dubrovnik i rat sv. lige 1538—1540« (str. 181—204) govori o tome kako su tokom ovog rata, koji su povele hrišćanske zemlje protiv Turske, odnosi između Dubrovnika i Turske postali veoma složeni. Mlečani su sve više ugrožavali dubrovačku teritoriju, te su Dubrovčani nastojali da svoj položaj ponovo poprave poboljšanjem odnosa sa Turskom. Neprijateljstva su prestala kada je sklopljen mir između Turske i Mletačke Republike 1540. godine.

Govoreći dalje o dubrovačko-turskim odnosima (gl. osma str. 205—232), pisac daje uvid u mnogobrojne događaje koji su uticali na povoljnije odnose Turske i Dubrovnika u to vrijeme. Pune tri decenije vladao je mir na dubrovačkim granicama, što je omogućilo povoljan razvitak privrede i uspon dubrovačke kulture.

Deveto poglavlje »Promjene u Turskoj i 1566. godina« (str. 233—249) počinje opisom tadašnjih prilika u Evropi. Sultan Sulejman umire, a Mehmed-paša Sokolović se ne usuđuje da nastavi ratne operacije, iako je pao i Siget 1566. godine. Dubrovčani su pažljivo pratili sva ova burna zbivanja.

Svaka promjena vladara u Turskoj značila je izuzetan događaj za Dubrovčane. Novi sultan Selim II (1566—1574) povjerio je svoje Carstvo Mehmed-paši Sokoloviću koji je u ovom veku nesumnjivo najveći dubrovački prijatelj i zaštitnik«. Njegovim nastojanjima Selim je Dubrovčanima potvrdio niz povlastica koje su tražili.

Opravdan je obim poglavlja koji je posvećen kiparskom ratu (glava deseta str. 250—305) i događajima koji su slijedili neposredno poslije njega.

Mlečani su željeli po svaku cijenu da uvuku Dubrovnik u ovaj rat. Stalna opasnost koja je prijetila od Mletačke Republike prinudila je Dubrovčane da zatraže pomoć od Turske. Zaštitu su imali i od pape, kao i od španjolskog kralja Filipa II.

U ovom poglavlju pisac opisuje odnos Dubrovčana sa okolnim turskim funkcionerima i sa tadašnjim hercegovačkim sandžakbegom Kurd-begom, sinom Mehmed-paše Sokolovića, zatim prikazuje bitku kod Lepanta, te povredu Dubrovnika za vrijeme kiparskog rata. Tu je donesen i tabelarni pregled prometa u dubrovačkim kolonijama.

Većina radova koji se bave problematikom naše istorije u doba turske vladavine u XVI vijeku ne mogu se zamisliti bez obrade prisustva Mehmed-paše Sokolovića, te i u ovom djelu pisac posvećuje čitavo pog-

lavlje (str. 306—324) ovoj izuzetnoj ličnosti i njegovom odnosu prema Dubrovniku. Ovaj veliki državnik bio je prijatelj i zaštitnik Dubrovnika sve do svoje smrti 1579. godine. Ni promjena na prijestolu (Murat III 1574—1595) nije donijela nikakve promjene u tursko-dubrovačkim odnosima. Oni su i dalje ostali povoljni za Dubrovnik. Ali, poslije Mehmed-pašine smrti prilike u Turskoj se mijenjaju. Javljaju se bune, čitlučenje uzima sve više maha. Tursko Carstvo propada, a uporedo sa time slabi i Dubrovnik, što je izazvalo duboke promjene u njihovim međusobnim odnosima.

U nizu važnih događaja koji su uticali na dubrovačko-turske odnose nalazi se i osnivanje bosanskog pašaluka, čemu autor posvećuje dvanasetu glavu (str. 325—339). Sada bosanske paše direktno utiču na odnos Dubrovnika i Turske, dok hercegovački begovi gube taj uticaj. U ovom poglavlju pisac govori i o pojavi hajdučije u to vrijeme.

Glava trinaesta »Ejnehanova kriza« (str. 340—364) govori o problemu stalnih sukoba Dubrovnika i turskih funkcionera, naročito o tzv. Ejnehanovoj krizi koja predstavlja značajan događaj u dubrovačko-turskim odnosima. Beogradski nazor Ejnehan je želio da se od bivših posjeda Ahmed-paše Hercegovića (Konavle, Gruž, Slansko Primorje i Ston), obrazuje poseban sandžak i da on bude sandžakbeg. On je to i predložio velikom veziru kodža Sinan-paši. 1589. Ejnehan je imenovan sandžakbegom ovog područja i odmah je krenuo sa vojskom prema dubrovačkim granicama. Dubrovčani su se suprotstavili Ejnehanu i svojom dobrom diplomatijom uspjeli su da očuvaju svoj teritorijalni i državnopravni integritet. Opasnost od Ejnehana prošla je tek kada je on umro 1594. godine u Čanadu.

Otvaranje splitske luke također je značajan događaj kome pisac posvećuje dosta prostora. To je bio veliki udarac ekonomskom prestižu Dubrovnika.

Poslije poraza bosanskog beglerbega Hasan-paše Predojevića, 22. juna 1593. godine kod Siska, Turska je objavila rat Austriji 17. augusta 1593. Burna zbivanja koja su se odvijala tokom rata (1593—1606) u cijeloj Evropi kao i u Turskom Carstvu pisac detaljno obrađuje.

Od 1595-godine, kada na prijesto dolazi Mehmed II (1595—1603), tursko-dubrovački odnosi se popravljaju, zahvaljujući i novom velikom veziru Ibrahim-paši.

»Vrednost povoljnog razvitka tursko-dubrovačkih odnosa u poslednjim godinama XVI veka dobila je svoj puni izraz 1602. godine, kad je pokrenut lastovskom bunom, izbio veliki sukob između Dubrovnika i Mletačke Republike. Dubrovnik je u borbi protiv tog moćnog protivnika našao u Turskoj pouzdan oslonac i velikog zaštitnika. Ovaj sukob, koji je ispunio prve godine XVII veka predstavlja trenutak koji je obeležio pojavu novih činilaca, nov raspored sila i njihovih odnosa, kad Dubrovnik nije više vodio borbu za prestiž, nego za egzistenciju. »Ovim riječima pisac završava posljednje poglavlje.

Umjesto zaključka T. Popović donosi rezime pod naslovom »Dubrovnik prema Turskoj u istoriji XVI veka« (str. 383—392).

Rezime je dat na francuskom jeziku (str. 395—401), zatim slijede napomene (str. 405—477), registar ličnih imena (481—495), te spisak ilustracija i sadržaj.

Koristeći se prvorazrednim izvorima i mnogobrojnom literaturom pisac je u ovom obimnom dijelu uspio da prikaže veoma složene odnose Dubrovnika i Turske, dajući nam uvid i u istoriju čitave Evrope XVI vijeka, opisujući odnos Dubrovnika sa Španijom, Mletačkom Republikom i Francuskom. Budući da je Dubrovnik bio u stalnoj vezi sa susjednim turskim funkcionerima, naročito onim iz Bosne i Hercegovine, saznajemo mnogobrojne nove podatke o tamošnjim sandžakbezima i drugim turskim funkcionerima (Mehmed-beg Obrenović, Sinan-paša Borovinić, Mehmed-beg Alibegović, Ahmed-beg Kasumpašić, Bali-beg Jahjapašić, Husejn-paše Boljanić, Kurd-beg Sokolović itd.) Pored političkih odnosa Turske i Dubrovnika, dosta prostora posvećeno je i privrednim odnosima Turske i Dubrovnika.

Ovo djelo je još jedan značajan doprinos našoj istorijskoj nauci, a naročito zbog toga što se najranijim periodom istorije naših naroda pod Turskom bavi veoma malo istoričara i pored činjenice da su naši i strani arhivi puni građe koja se odnosi na ovo doba.